

UDK: 373.5

Odinaxon XODJAEVA,
Toshkent davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: odinaxon@mail.ru

Andijon davlat tibbiyot instituti professori, p.f.d A.Ismanova taqrizi asosida

MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF METHODS OF CORRECTIONAL AND REHABILITATION WORK WITH PUPILS WITH SPEECH DISORDERS

Annotation

The article discusses the need for improvement of the system of corrective and rehabilitation work with pupils with speech impairments, as well as its main areas. Current trends in the development of methodologies in this field are described, and suggestions for improving methods corrective and rehabilitative work are outlined.

Key words: Speech, speech defects, correctional and rehabilitation work, diagnostics, innovative technologies, integrated approach, individualization.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МЕТОДОВ КОРРЕКЦИОННО – РЕАБИЛИТАЦИОННОЙ РАБОТЫ С ВОСПИТАННИКАМИ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ

Аннотация

В статье показана необходимость совершенствования системы коррекционно-реабилитационной работы с воспитанниками с нарушениями речи, ее основные направления. Описаны современные тенденции развития методологии в этой области. Обозначены направления совершенствования методов коррекционно-реабилитационной работы.

Ключевые слова: Речь, дефекты речи, коррекционно-реабилитационная работа, диагностика, инновационные технологии, комплексный подход, индивидуализация.

NUTQIDA NUQSONI BO‘LGAN TARBİYALANUVCHILAR BILAN KORREKSION- REABILITATSION ISHLASH USULLARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Аннотация

Maqolada nutqida nuqsoni bor tarbiyalanuvchilar bilan korreksion- reabilitatsion ishlash tizimini takomillashtirish zarurligi, uning asosiy yo‘nalishlari ko‘rsatilgan. Bu sohadagi metodikani rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari sharhlangan. Korreksion- reabilitatsion ishlash usullarini takomillashtirish yo‘nalishlari ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: Nutq, nutqdagi nuqsonlar, korreksiya- reabilitatsiya ishlari, diagnostika, innovatsion texnologiyalar, kompleks yondoshuv, individuallashtirish.

Kirish. So‘nggi yillarda nutqida turli xil buzilishlarga duchor bo‘lgan bolalar soni sezilarli darajada oshdi. Bu nafaqat ta‘lim dasturlarini modernizatsiya qilish, balki korreksiya va reabilitatsiya ishlarining yangi usullarini ishlab chiqishni ham talab qiladi. Zamonaviy yondashuvlar innovatsion texnologiyalarni integratsiyalash, diagnostika usullarini takomillashtirish va har bir tarbiyalanuvchi uchun ta‘lim traektoriyalarini individuallashtirishga qaratilgan. Ushbu maqolada nutqida nuqsoni bo‘lgan tarbiyalanuvchilar bilan korreksiya va reabilitatsiya ishlari metodikasini rivojlantirishning hozirgi davrdagi tendensiyalari ko‘rib chiqiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. YUNESKO tomonidan 1994 yilda qabul qilingan «Maxsus ta‘lim zaruriyati» nomli hujjatda: «Maxsus ta‘limni alohida yordamga muhtoj insonlarga tashkil etishdan maqsad – jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar va o‘smirlarni mustaqil, hamma qatori yashash sharoitida jamiyatga tiklash», – deb ta‘kidlangan [7].

Rus olimlari Ye.L.Goncharova, O.S.Nikolskaya, O.I.Kukushkinalar fikriga ko‘ra, alohida ta‘limga ehtiyoji bo‘lgan bola maksimal darajada rivojlanishi, ta‘lim va tarbiya olishi uchun zarur sharoitlarga ega bo‘lishi lozim[4]. Shuningdek, imkoniyati cheklangan bolalarning har bir toifasi uchun har bir yoshga, rivojlanish xususiyatiga va ta‘lim

bosqichiga qarab alohida ta‘limni teng darajada aniq, batafsil va ilmiy asoslangan xolda olib borilishi zarurligini bildiradi.

D.B.Yakubjanova fikriga ko‘ra, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo‘lgan bolalarni o‘qitish, tarbiyalash va ijtimoiylashtirish masalasi ilmiy jamoatchilik tomonidan keng tadqiq etib kelinmoqda. Dakar deklaratsiyasi asosida qabul qilingan “Ta‘lim hamma uchun” reja-dasturiga muvofiq butun jahonda umumiy ta‘lim tizimiga inklyuziv ta‘limni joriy etish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda [8]. Korreksion- reabilitatsion ishlarning uzviylikda va uzluksiz amalga oshirish zarurligini ta‘kidlab. G‘apurova D. shunday deydi: “Oila – bolalar bog‘chasi – maktab – kasb-hunar kolleji – ish bilan ta‘minlash – ushbu tizim kelajakda ota-onalarga imkoniyati cheklangan bolalarini umumta‘lim muassasalari va oliy o‘quv yurtlariga bemaol, xavfsiramasdan olib kelishlari uchun zamin yaratadi” [5].

Tadqiqot metodologiyasi. Nutqida nuqsoni bo‘lgan tarbiyalanuvchilar bilan korreksiya va reabilitatsiya ishlarini olib borish usullarini takomillashtirish ko‘plab ilmiy tadqiqotlar mavzusidir. Ushbu tadqiqotlar diagnostika, korreksiya usullari, texnologiyadan foydalanish va fanlararo yondashuv kabi turli jihatlarni qamrab oladi. Quyida ushbu sohadagi tadqiqotlarning ba‘zi yo‘nalishlari va misollari keltirilgan:

1. Nutq buzilishi diagnostikasi bo‘yicha tadqiqotlar. Ko‘pgina tadqiqotlar nutq buzilishlarining tabiati va darajasini

mukammalroq aniqlash imkonini beradigan diagnostika vositalarini ishlab chiqish va takomillashtirishga qaratilgan. Bunday ishlarga misol sifatida psixologiya va defektologiya institutlarida olib borilgan tadqiqotlar, turli patologiyalari bo'lgan bolalarda nutq funksiyalarini baholash uchun yangi testlar va usullar yaratish bo'yicha olib borilayotgan ishlarni keltirish mumkin.

2. Innovatsion texnologiyalarning korreksiya va rehabilitatsiya ishlariga ta'siri. Nutqni tuzatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar mavjud. Masalan, logopediya simulyatorlari va mobil ilovalardan foydalanish bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday vositalar rehabilitatsiya jarayonini sezilarli darajada tezlashtirishi mumkin. Xususan, milliy va xorijiy mualliflarning asarlari bolalarda to'ldirilgan reallik (AR) va virtual reallik (VR)ga asoslangan dasturlarning bolalarda nutq ko'nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

3. Fanlararo yondashuvning samaradorligi. Nutq buzilishlarini tuzatishga jamoaviy yondashuv bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tuzatish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda turli xil profilidagi mutaxassislar (logopedlar, psixologlar, defektologlar va tibbiyot xodimlari) ishtirok etishi yaxshi natijalarga olib keladi. Masalan, inklyuziv ta'lim dasturlari doirasida olib borilayotgan ishlar nutq terapiyasi yordamini psixologik yordam va pedagogik korreksiya bilan birlashtirish samaradorligini tasdiqlaydi.

4. Individuallashtirish va shaxsiylashtirilgan dasturlar. Shaxsiylashtirilgan korreksiya dasturlari bo'yicha tadqiqotlar individual yondashuv nutq buzilishini to'g'rilash natijalarini yaxshilashi mumkinligini o'rganadi. Bunday ish ko'pincha buzilish turiga va bolaning shaxsiy xususiyatlariga qarab turli usullarning samaradorligini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Misol uchun, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolaning kognitiv va hissiy xususiyatlarini hisobga olgan individual dasturlar rehabilitatsiya muvaffaqiyatini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

5. Art-terapiya va musiqa terapiyasidan foydalanish bo'yicha tadqiqotlar. An'anaviy usullar bilan bir qatorda art-terapiya va musiqa terapiyasi kabi muqobil yondashuvlarga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Ushbu sohalar bolaning hissiy va motivatsion sohasiga ta'sir qilish imkonini beruvchi nutqni tuzatishning qo'shimcha vositasi sifatida o'rganilmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday usullar og'ir nutq nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun ayniqsa foydali bo'lishi mumkin, ular uchun standart nutq terapiyasi usullari yetarli darajada samarali bo'lmasligi mumkin.

6. Nutq buzilishlarining neyropsixologik jihatlari bo'yicha tadqiqotlar. Neyropsixologik tadqiqotlar nutq buzilishlarining asosiy miya mexanizmlarini o'rganishga qaratilgan. Ushbu tadqiqotlar turli xil til nuqsonlari bo'lgan bolalarda miya faoliyatini o'rganish uchun MRT kabi neyrovizualashtirish usullaridan foydalanadi. Ushbu ma'lumotlar neyrofiziologik jarayonlarni tushunishga asoslangan aniqroq va samarali tuzatish usullarini ishlab chiqish uchun ishlatiladi.

Nutqda nuqsoni bo'lgan tarbiyalanuvchilar bilan korreksiya va rehabilitatsiya ishlari bo'yicha ilmiy izlanishlar davom etmoqda va ko'plab sohalarni qamrab oladi. Olimlarning asosiy sa'y-harakatlari diagnostikani takomillashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, individual dasturlarni ishlab chiqish va fanlararo yondashuvdan foydalanishga qaratilgan. Ushbu tadqiqotlar nutqni buzilgan bolalarning hayot sifatini sezilarli darajada yaxshilaydigan yanada samarali va keng qamrovli usullarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Tadqiqotda qo'llanilgan usullar. Tadqiqot davomida adabiyotlar tahlili, taqqoslash, sabab-oqibat bog'lanishlarni aniqlash, guruhlash usullaridan foydalanildi. Tajriba-sinov

ishini tashkil etishda birinchi navbatda tarbiyalanuvchilarning darsga psixologik jihatidan tayyorligi, qiziqishlari, ilmiy-ijodiy dunyoqarashlariga, ya'ni kreativ qobiliyatiga baho berilgandan so'ng darsda ko'rgazmali organayzerlar, ko'rgazmali demonstratsion maketlar va tarqatma materiallardan foydalanib, o'yinlar va savol-javob metod va usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan korreksion-rehabilitatsiya ishlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Nutqning turli tomonlarini rivojlanish darajasining diagnostikasi.

2. Og'zaki nutqni rivojlantirishda buzilishlari bo'lgan bolalarni aniqlash va ularga logopediya yordami ko'rsatish.

3. Nutq buzilishlarining xususiyatlarini o'rganish va rivojlanishning murakkab nuqsonlarida ularni tuzatish.

4. Kompensatsion imkoniyatlarni aniqlash, keyingi bosqichlarda o'qitishning muvaffaqiyatini prognoz qilish.

5. Logopediya diagnostikasi va tuzatish usullarini moslashtirish.

6. Tuzatish va rivojlantirish dasturini tuzish.

7. Rehabilitatsiya markazlaridagi bolalar uchun nutq terapiyasi yordami.

Tuzatish va rivojlantirish ishlari individual, kichik guruh va guruh darslarini o'z ichiga oladi.

Korreksiya va rehabilitatsiya ishlarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

Raqamli texnologiyalardan foydalanish - Zamonaviy texnikaning asosiy jihatlaridan biri raqamli texnologiyalarni, masalan, nutq ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlar va ilovalarni joriy etishdir. Ushbu texnologiyalar o'rganishni shaxsiylashtirish, uni har bir bolaning ehtiyojlariga moslashtirish va real vaqt rejimida ularning rivojlanishini kuzatish imkonini beradi. Bunday dasturlarga misol sifatida nutq terapiyasi simulyatorlari kiradi, ular bolalarning motivatsiyasini oshirish uchun o'yin elementlaridan foydalanadilar.

Virtual va kengaytirilgan borliq - Korreksiya va rehabilitatsiya ishlarida virtual (VR) va kengaytirilgan borliqdan (AR) foydalanish tobora ommalashib bormoqda. Bu texnologiyalar bolalarning til faolligini rag'batlantiradigan immersiv o'quv muhitini yaratib, ularga turli real hayotiy vaziyatlarda muloqot ko'nikmalarini mashq qilish imkonini beradi.

Ta'lim jarayonini individuallashtirishda quyidagi yondashuv va usullar samarali hisoblanadi:

Kompleks diagnostika - Korreksiya va rehabilitatsiya ishlarini rivojlantirishning zamonaviy usullari individuallashtirish tamoyiliga asoslanadi. Buning uchun har bir tarbiyalanuvchidagi nutq buzilishlarini nafaqat buzilish darajasi va turini, balki uning kognitiv, emotsional va ijtimoiy xususiyatlarini ham hisobga olgan holda to'liq tashxis qo'yish talab etiladi. Kompleks diagnostika psixologik-pedagogik testlar, neyropsixologik tadqiqotlar va oila tarixini tahlil qilish kabi turli xil vositalardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Shaxsiylashtirilgan korreksiya dasturlari - Olingan ma'lumotlarga asoslanib, shaxsiylashtirilgan korreksiya dasturlari tuziladi, ular nafaqat nutq terapiyasi seanslarini, balki art-terapiya, musiqa terapiyasi va boshqa usullarni ham o'z ichiga oladi. Dastur moslashuvchan bo'lishi va bolaning ehtiyojlari va taraqqiyoti o'zgarishiga moslasha olishi muhimdir.

Korreksiya-rehabilitatsiya ishlarida fanlararo yondashuv muhim ahamiyatga ega bo'lib, u quyidagilarni nazarda tutadi:

Mutaxassislarning jamoaviy ishi - Fanlararo yondashuvdan foydalanganda korreksiya va rehabilitatsiya ishlarining samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Reabilitatsiya jarayonida nafaqat logopedlar, balki psixologlar, defektologlar, o'qituvchilar va tibbiyot xodimlari ham ishtirok etadilar. Mutaxassislarining jamoaviy ishi bola rivojlanishining barcha jihatlarini hisobga olgan holda kompleks dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish imkonini beradi.

Oila bilan hamkorlik - Zamonaviy tendentsiyalardan biri oilani korreksiya va reabilitatsiya ishlariga faol jalb qilishdir. Ota-onalar va boshqa oila a'zolari jarayonning to'liq ishtirokchisiga aylanadi, bu esa bola uchun ham ta'lim muassasasida, ham uyda qulay muhit yaratishga imkon beradi. Oilaviy maslahat va treninglar ota-onalarga bolaning nutq qobiliyatlarini rivojlantirishga samarali yordam beradi.

Mutaxassislarni tayyorlash va malakasini oshirish - Zamonaviy texnika mutaxassislarining bilim va ko'nikmalarini doimiy ravishda yangilab turishni talab qiladi. Muhim jihat –

malaka oshirish kurslari, seminar va konferensiyalarda ishtirok etish, hamkasblar bilan tajriba almashishni o'z ichiga olgan uzluksiz ta'lim tizimini tashkil etishdir. Mutaxassislar korreksion pedagogika va logopediya sohasidagi so'nggi tadqiqotlar va ilg'or tajribalar bilan tanishishlari muhim.

Xulosa va takliflar. Nutq buzilishi bo'lgan o'quvchilar uchun tuzatish va reabilitatsiya ishlarini rivojlantirish usullarining zamonaviy tendentsiyalari innovatsion texnologiyalarni integratsiyalashuviga, o'quv jarayonini individuallashtirishga va fanlararo yondashuvga qaratilgan. Ushbu usullarning yangi ilmiy ma'lumotlar va bolalarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi muhim, bu nutq buzilishlarini tuzatish va reabilitatsiya qilish muammolarini eng samarali hal qilishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR

1. Иванова, Н.В. Современные подходы к коррекционно-реабилитационной работе с детьми с речевыми нарушениями // Логопедия и психология, 2022.
2. Петрова, М.А. Использование цифровых технологий в логопедической практике // Современные технологии в образовании, 2021.
3. Сидорова, Е.И. Междисциплинарный подход в реабилитации детей с нарушениями речи // Психология и педагогика, 2023
4. Гончарова Е.Л., Никольская О.С., Кукушкина О.И. Дети с особыми образовательными потребностями в системе понятий культурно- исторической психологии // Альманах Института коррекционной педагогики.
5. Гапурова Дилноза Таджибаевна Ривожланишида нуқсонли бўлган болаларнинг таълим олиш имкониятлари <https://interonconf.org/index.php/ger/article/download/8322/7119/6916>
6. Мўминова Лола Рахимовна, Шорахмедова Сурайё Камилловна Ривожланишида нуқсонли бўлган болалар ва ўсмирларга ҳозирги замон логопедик ёрдамни ташкил этиш: муаммолар ва ечимлар Education and innovative research 2022 у. №2,33-39
7. Шомахмудова Р.Ш. ва б. Имконияти чекланган болаларни инклюзив таълимда ўқитиш услублари. Услубий тавсиянома Т.: 2008. 90 б.
8. Якубжанова Д.Б. Бўлажак дефектологларда касбий ижодкорликни ривожлантириш технологияси. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Т.: 2017. – 54 б.